

УДК 341.231.14(494):355.23(477)
DOI: <https://doi.org/10.17721/2616-9193.2025/21-8/11>

Ярослав КОТИЛКО, д-р філософії
ORCID ID: 0000-0002-3870-5431
e-mail: y.kotylo@gmail.com

Державна служба України з етнополітики та свободи совісті, Київ, Україна

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ АЛЬТЕРНАТИВНОЇ (НЕВІЙСЬКОВОЇ) СЛУЖБИ У ШВЕЙЦАРІЇ: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

Вступ. Акцентовано, що забезпечення права на альтернативну (невійськову) службу у випадках конфлікту совісті є актуальною проблемою для України, яка набуває особливої значущості в умовах воєнного стану та розгляду Конституційним Судом України справи щодо конституційності обмеження альтернативної (невійськової) служби. У зв'язку з цим важливим є дослідження досвіду Швейцарії як країни, що має тривалу та ефективну практику правового врегулювання альтернативної цивільної служби. Метою статті є аналіз правових засад, організаційних особливостей та практичного досвіду функціонування альтернативної цивільної служби у Швейцарії, а також визначення перспектив застосування цього досвіду в Україні.

Методи. Застосовано порівняльно-правовий та нормативно-аналітичний методи. Проведено аналіз Федеральної конституції Швейцарії, Федерального закону "Про альтернативну цивільну службу", підзаконних актів (Zivildienstverordnung, ZDV), а також офіційних документів Федерального відомства цивільної служби (ZIVI).

Результати. Встановлено, що альтернативна цивільна служба у Швейцарії є невід'ємною частиною системи обов'язкової служби. Вона доступна особам, які з міркувань совісті не можуть проходити військову службу. З 2009 року замість обов'язкового слухання щодо наявності конфлікту совісті застосовується принцип доказової готовності, згідно з яким добровільна згода проходити цивільну службу протягом строку, в 1,5 рази довшого за військову, вважається достатнім доказом. Цивільна служба має виключно невійськовий характер та здійснюється в установах, які діють в інтересах суспільства, зокрема у сферах охорони здоров'я, освіти, соціальної підтримки, збереження культурної спадщини, охорони довкілля та гуманітарної допомоги. Особливу роль у її адмініструванні відіграє цифрова платформа ZiviConnect, яка забезпечує ефективну взаємодію між цивільними службовцями, установами-приймачами та федеральними органами.

Висновки. Доведено, що аналіз досвіду Швейцарії, ретельне нормативне регулювання, ефективне адміністрування та активне впровадження цифрових технологій (зокрема ZiviConnect) можуть суттєво підвищити прозорість, ефективність і привабливість альтернативної служби. Розкрито, що використання зазначених підходів в Україні могло б сприяти розв'язанню наявних правових і практичних проблем реалізації альтернативної служби, особливо в умовах воєнного стану, та забезпечити належний захист конституційних прав громадян.

Ключові слова: релігійні організації, свобода совісті, альтернативна служба, релігійні переконання, правове регулювання, національна безпека, військовий обов'язок, невійськова служба, церква, суспільно-релігійні відносини, Швейцарія.

Вступ

Актуальність дослідження. У сучасних умовах повномасштабної збройної агресії проти України питання мобілізації, військового обов'язку та реалізації права на альтернативну (невійськову) службу набуває особливої ваги. Україна як держава, що прагне поєднати обороноздатність з демократичними стандартами і правами людини, стикається з необхідністю модернізувати підходи до реалізації права на свободу совісті та релігії у сфері військового обов'язку. У цьому контексті швейцарський досвід альтернативної служби є надзвичайно цінним. Швейцарія змогла виробити ефективну, юридично виважену та суспільно підтримувану модель цивільної служби, яка не лише гарантує дотримання конституційних прав, а й сприяє розвитку суспільно корисних секторів – охорони здоров'я, соціального захисту, екології тощо.

Для української державної політики аналіз цього досвіду може слугувати джерелом інституційних рішень щодо вдосконалення законодавства, створення прозорих процедур доступу до альтернативної служби та забезпечення її справжньої невійськової сутності. З наукового погляду, вивчення швейцарської моделі дозволяє розширити уявлення про функціонування альтернативної служби в умовах демократичного суспільства, поєднати міждисциплінарні підходи (правові, соціологічні, етичні) та виробити порівняльні інструменти

для оцінювання ефективності подібних систем у різних країнах. Такий аналіз є особливо важливим у контексті глобального обговорення ролі громадянських форм захисту держави та гуманізації оборонної політики.

Метою статті є комплексне дослідження інституту альтернативної (невійськової) служби у Швейцарській Конфедерації з акцентом на нормативно-правове регулювання, організаційні механізми та практичну реалізацію цього права. Особливу увагу приділено аналізу швейцарської моделі в контексті її можливого використання для удосконалення українського законодавства в умовах воєнного стану.

Для досягнення поставленої мети визначено такі **основні завдання** дослідження:

- 1) визначити історичні етапи становлення альтернативної служби у Швейцарії та проаналізувати основні зміни в законодавстві;
- 2) розкрити зміст і структуру Закону про цивільну службу (Zivildienstgesetz) та інших нормативних актів, які регулюють цю сферу;
- 3) оцінити діяльність виконавчих органів, відповідальних за організацію та контроль цивільної служби;
- 4) вивчити функціональні напрями, у яких відбувається цивільна служба, та її соціальне значення;
- 5) сформулювати пропозиції щодо можливостей адаптації швейцарського досвіду до українських реалій з урахуванням правових, соціальних та безпекових аспектів.

Методи

У процесі дослідження використано комплекс загальнонаукових, спеціально-правових та міждисциплінарних методів, які забезпечили всебічне і системне вивчення інституту альтернативної (невійськової) служби у Швейцарській Конфедерації.

Зокрема, застосовано такі методи:

- аналіз нормативно-правових актів – для дослідження положень Закону про цивільну службу Швейцарії, підзаконних нормативних документів, Конституції, міжнародно-правових стандартів та положень, що регулюють право на свободу совісті.

- порівняльно-правовий метод – з метою зіставлення швейцарського законодавства з українською моделлю альтернативної служби та визначення подібностей, відмінностей і можливих напрямів адаптації.

- історико-правовий метод – для аналізу етапів розвитку інституту альтернативної служби у Швейцарії, включаючи провалені ініціативи, зміни до конституції та формування сучасної системи.

- формально-юридичний метод – для тлумачення правових норм, процедур, понять і термінів, що стосуються допуску до цивільної служби, її тривалості, умов проходження та відповідальності.

- системний підхід – для комплексного бачення функціонування альтернативної служби як елемента правової, соціальної та адміністративної системи держави.

- емпіричні джерела та офіційна статистика – як допоміжні засоби для підтвердження практичної реалізації норм, кількісних показників та організаційних аспектів.

Результати

Згідно зі статтею 59 Федеральної Конституції Швейцарії, кожен громадянин країни зобов'язаний проходити військову службу. Система обов'язкової військової служби Швейцарії передбачає три її форми: строкова військова служба в армії, альтернативна цивільна (невійськова) служба та альтернативна військова служба для осіб, визнаних непридатними за станом здоров'я (Bundesverfassung der Schweizerischen ..., 1999).

Ініціативи щодо впровадження цивільної служби як альтернативи військовій службі двічі відхилялись на референдумах – у 1977 та 1984 роках. Лише 17 травня 1992 року на загальнонаціональному референдумі 82,5 % громадян підтримали закріплення у Конституції Швейцарії права на альтернативну цивільну службу для осіб, які мають конфлікт совісті з військовою службою. Відповідне положення було реалізовано шляхом ухвалення Федерального закону "Про альтернативну цивільну службу", який набув чинності у жовтні 1996 року та регулює порядок її проходження до сьогодні (Verordnung über den ..., 1995).

До 31 березня 2009 року допуск до альтернативної цивільної служби передбачав обов'язкове слухання, на якому заявник мав довести наявність конфлікту совісті. Після цієї дати було запроваджено принцип доказової готовності, що означає, що добровільна згода особи проходити цивільну службу, тривалість якої у 1,5 раза перевищує строк військової служби, вважається достатнім підтвердженням наявності конфлікту між зазначеними переконаннями і військовим обов'язком.

Згідно із законом, цивільна служба відбувається виключно в цивільних установах, що не належать до структур збройних сил, у тих сферах суспільного життя, де існує дефіцит ресурсів для реалізації важливих суспільних завдань. Особи, що проходять цивільну службу, залучаються до роботи, яка має значний суспільний

інтерес, і реалізується у державних установах чи приватних організаціях неприбуткового спрямування.

Цілі цивільної служби, визначені швейцарським законодавством, полягають у:

- зміцненні соціальної згуртованості, зокрема шляхом поліпшення умов життя осіб, які потребують особливого догляду, підтримки та супроводу;

- створенні та підтримці мирних структур і зниженні рівня насильства в суспільстві;

- охороні природного середовища та забезпеченні сталого розвитку;

- збереженні культурної спадщини;

- підтримці сфери освіти та виховання;

- сприянні виконанню завдань у межах загальної системи безпеки Швейцарії.

Сфери реалізації цивільної служби охоплюють:

- охорону здоров'я;

- соціальну підтримку населення;

- освітню діяльність (від дошкільної до середньої освіти);

- збереження культурної спадщини;

- охорону довкілля, догляд за ландшафтами та лісами;

- сільське господарство;

- міжнародне співробітництво у сфері розвитку та гуманітарної допомоги;

- запобігання і ліквідацію наслідків катастроф і надзвичайних ситуацій.

За умови недостатньої кількості місць працевлаштування у перелічених сферах Федеральна рада Швейцарії може тимчасово розширювати їх перелік.

Заборонено підпорядковувати цивільних службовців військовому командуванню або включати їх до військових структур, за винятком випадків добровільної згоди особи.

У сфері сільського господарства цивільна служба може реалізовуватись за такими напрямками: захист довкілля, ландшафтний і лісовий догляд, підтримка фермерських господарств у межах державних програм, зокрема спрямованих на підвищення біорізноманіття, виконання робіт на важкодоступних схилах, захист пасовищ і природних територій, боротьбу з інвазійними рослинами, збереження культурних ландшафтів. У сезонних (альпійських) господарствах дозволено проходження служби лише в період випасу худоби та за 14 днів до і після цього періоду (Zivildienst – Zahlen, Fakten ..., 2024).

Цивільна служба також може залучатися до впровадження та оцінювання пріоритетних програм, які визначає Федеральна рада Швейцарії. Серед таких програм можна виокремити:

- "Догляд і супровід", що передбачає роботу з вразливими категоріями населення (лікарні, будинки для людей похилого віку, інтернати для осіб з інвалідністю, школи, дитячі садки, центри для біженців). При цьому обов'язковою умовою є залучення до безпосереднього контакту з клієнтами не менш ніж 30 % робочого часу.

- "Охорона навколишнього середовища та природи", що включає діяльність зі збереження ландшафтів, біологічного різноманіття, а також профілактику збитків від стихійних лих. Завдання повинні безпосередньо відповідати визначеним напрямкам програми.

Існують також законодавчо визначені обмеження щодо установ і організацій, у яких не дозволяється проходження цивільної служби, якщо:

- службовець уже працював або навчався у цій установі за винагороду протягом останнього року;

- службовець має тісний зв'язок з установою через волонтерську діяльність або керівну позицію у волонтерській організації;

- проходження служби може бути під впливом близьких осіб або здійснюватися виключно на їхню користь;
- діяльність установи спрямована на вплив на політичні погляди чи пропаганду релігійних та ідеологічних ідей;
- завдання служби спрямовані переважно на задоволення особистих потреб службовця, зокрема в освіті чи професійному навчанні.

Згідно з Положенням про цивільну альтернативну службу від 11 вересня 1996 року, заборонено проходження цивільної служби у приватних підприємств та організаціях, які мають на меті отримання прибутку. Винятком можуть бути сільськогосподарські господарства, власники яких отримують прямі дотації відповідно до чинного законодавства (Verordnung über den ..., 1996).

Робоче навантаження цивільних службовців має відповідати навантаженню солдатів під час військових навчальних зборів. Відповідні державні органи контролюють дотримання таких умов проходження цивільної служби, що гарантують захист наявних робочих місць, збереження умов праці та зайнятості працівників підприємств, де проходить служба, а також недопущення створення умов для несправедливої конкуренції на ринку праці.

Відповідний державний орган у Швейцарії зобов'язаний забезпечувати, щоб проходження цивільної служби:

- не створювало загрози для наявних робочих місць;
- не погіршувало умови оплати праці та рівень зайнятості на підприємствах і в установах, де відбувається проходження служби;
- не сприяло виникненню умов для несправедливої конкуренції на ринку праці.

Виконавчим органом федерального рівня, відповідальним за організацію і контроль цивільної служби у Швейцарії, є Федеральне відомство цивільної служби (ZIVI), що діє у складі Федерального департаменту економіки, освіти та досліджень (EAER).

Основними напрямками діяльності ZIVI є:

- ухвалення рішень щодо прийняття осіб на цивільну службу;
- здійснення нагляду за виконанням службових обов'язків особами, які проходять цивільну службу, а також надання їм необхідної підтримки;
- співпраця з організаціями та установами, що мають право залучати цивільних службовців, та розгляд заявок нових організацій на отримання такого статусу (Weisungen über den ..., 2024).

Структурно ZIVI складається з Директорату, до якого входять два відділи: правозастосування та управління ресурсами. Штатна чисельність працівників відомства становить близько 140 осіб, які працюють у регіональних центрах, розташованих у містах Аарау, Беллінцона, Лозанна, Рюті та Тун, а також у спеціалізованому навчальному центрі в Шварцзеє. Центральний офіс ZIVI розташований у Туні.

Пріоритетом із діяльності ZIVI є співпраця з установами, діяльність яких спрямована на благо суспільства, зокрема у сферах соціальної підтримки та догляду за людьми, охорони навколишнього середовища та подолання кризових ситуацій. Особливу увагу приділено організаціям, які мають найбільший позитивний вплив на вирішення суспільно важливих завдань. ZIVI також взаємодіє зі Швейцарською мережею безпеки та орга-

нами Федеральної адміністрації з питань надзвичайних ситуацій і кризового управління.

Організації, що бажають залучати осіб, які проходять цивільну службу, повинні подати письмову заяву до ZIVI з метою отримання відповідного статусу. Федеральна рада визначає зміст і необхідні додатки до заяви, а також порядок її подання, зокрема й в електронній формі. ZIVI не потребує додаткового підтвердження статусу для залучення цивільних службовців у межах власної структури. При цьому отримання статусу організації, що приймає цивільних службовців, не гарантує автоматичного направлення таких осіб до організації.

Заява про отримання статусу установи, що приймає осіб на цивільну службу, може бути відхилена, якщо:

- діяльність заявника або запропоновані ним завдання не відповідають цілям і суті цивільної служби;
- кількість потенційних місць проходження цивільної служби у відповідній сфері значно перевищує наявний попит на відповідні послуги;
- установа-заявник не пропонує завдань у межах визначених державою пріоритетних програм.

Федеральний уряд Швейцарії може запроваджувати додаткові заходи з метою захисту національного ринку праці в контексті залучення цивільних службовців.

Інформація про установи та їхні пропозиції щодо проходження цивільної служби публікується на спеціалізованій електронній платформі ZiviConnect. Кожна установа самостійно відповідає за актуалізацію й оприлюднення опису своїх пропозицій на цій платформі. Крім того, установи мають право додатково рекламувати свої пропозиції через власні інформаційні ресурси, соціальні мережі чи інші комунікаційні канали.

Платформа ZiviConnect являє собою електронну систему, за допомогою якої здійснюється весь цикл адміністрування цивільної служби від подання заяв особами, що бажають її проходити, до підбору та розміщення цивільних службовців у приймаючих установах. Завдяки цій платформі значно спрощується процес подання заявок на проходження служби, здійснюється ефективна комунікація між учасниками процесу, а також забезпечується прозорість та швидкість ухвалення управлінських рішень (Verordnung über die ..., 2024).

Однією з ключових переваг ZiviConnect є можливість самостійного вибору місця проходження служби цивільним службовцем із запропонованих варіантів, які оприлюднюються установи-приймачі безпосередньо на платформі. Це не лише підвищує мотивацію та рівень задоволеності осіб, які проходять службу, а й дозволяє максимально ефективно використовувати їхній професійний потенціал, навички та інтереси.

Завдяки цифровим технологіям забезпечується безперервний моніторинг процесу проходження служби, аналізуються ключові статистичні показники та формується докладна звітність, що дозволяє своєчасно виявляти проблемні питання та ефективно керувати процесами у сфері цивільної служби.

ZiviConnect дозволяє установам-приймачам оперативно оприлюднювати власні вакансії, надавати докладні характеристики завдань, які очікують на службовців, а також прозоро проводити попередній відбір кандидатів через співбесіди або короткострокові пробні завдання. Це створює можливість для якісного і взаємовигідного підбору кандидатів, підвищує ефективність праці та знижує адміністративні витрати установ.

Окрім цифрового розгляду заяв, процес відбору до установ може включати виконання кандидатами проб-

них завдань тривалістю до 5 робочих днів, які зараховуються до строку служби.

Особи, що підлягають цивільній службі, можуть бути направлені для її проходження за межами країни за їхньою добровільною згодою. Винятком є ситуації, пов'язані з ліквідацією наслідків катастроф у прикордонних регіонах, у яких така згода не є обов'язковою.

Закордонні місії цивільної служби можуть бути організовані в таких сферах діяльності, як:

- міжнародне співробітництво та гуманітарна допомога;
- запобігання катастрофам і кризам, ліквідація їх наслідків та заходи з відновлення після таких подій;
- підтримка миротворчих ініціатив.

Федеральний уряд визначає критерії щодо осіб, які залучаються до служби за кордоном, а також щодо організацій, що приймають цивільних службовців. Він також регламентує питання гарантування безпеки службовців, координує співпрацю з відповідними міжнародними та національними установами й визначає інші можливі випадки залучення осіб до служби за кордоном.

Крім цього, уряд має право ухвалювати рішення про здійснення надзвичайних завдань у межах цивільної служби, пов'язаних з особливими та кризовими ситуаціями. Кантони можуть подавати відповідні звернення щодо залучення цивільних службовців до ZIVI.

У виключних випадках державний орган, відповідальний за реагування на надзвичайні ситуації, може безпосередньо виконувати функції організації, що приймає цивільних службовців. У таких ситуаціях саме цей орган здійснює координацію діяльності з іншими органами влади та профільними установами.

З метою ефективного реагування на надзвичайні ситуації ZIVI має повноваження:

- здійснювати негайний призов нових осіб на цивільну службу;
- встановлювати обов'язковість виконання завдань цивільної служби в умовах надзвичайних ситуацій, виключаючи можливість подання скарг з призупиненням виконання відповідних розпоряджень;
- тимчасово визнавати організацію як установи-приймачі без застосування стандартних процедур;
- визначати строки проходження цивільної служби в надзвичайних умовах, а також відтермінувати завершення служби цивільних службовців;
- безпосередньо брати на себе функції установи-приймача.

Додаткові фінансові витрати, пов'язані з реалізацією таких надзвичайних заходів, визначаються федеральним урядом. Виконання завдань цивільної служби в надзвичайних умовах дорівнюється до військової служби.

Згідно з чинним законодавством Швейцарії, тривалість цивільної служби становить 1,5 раза більше за залишковий строк не пройдених військових навчальних зборів. Для колишніх офіцерів та старших унтер-офіцерів застосовується коефіцієнт 1,1. Федеральний уряд може встановлювати особливий порядок розрахунку тривалості служби для спеціальних випадків. Особи, що проходять цивільну службу за кордоном, можуть добровільно продовжити строк її проходження, але це подовження не може перевищувати встановлений строк більш ніж на половину.

Особі може бути відмовлено у праві на проходження альтернативної служби, якщо вона стала непридатною до цивільної служби внаслідок кримінального вироку або відбуває покарання у вигляді позбавлення волі. У разі порушення кримінальної справи щодо особи,

можливе її тимчасове відсторонення від проходження цивільної служби.

Особи, які не виконують або виконують лише частково свій обов'язок з проходження цивільної служби, мають сплачувати грошову компенсацію.

Особи, які підлягають військовому обов'язку, можуть подати заяву про допуск до цивільної служби в будь-який час.

Особа, яка має намір проходити альтернативну цивільну службу, подає заяву в електронній формі через спеціалізовану платформу ZiviConnect. У заяві необхідно чітко зазначити, що заявник не може поєднувати військову службу з власними переконаннями та готовий беззастережно виконувати обов'язки цивільної служби відповідно до чинного законодавства. Федеральна рада визначає перелік інформації щодо заявника та його військового статусу, яка має бути включена до цієї заяви.

ZIVI має право додатково запитувати інформацію стосовно здібностей та схильностей особи, її стану здоров'я, бажаних місць та строків проходження служби, здобутої або запланованої освіти, а також професійної кваліфікації.

Після подання заяви у строк не більше трьох місяців особа має відвідати офіційний захід – "Вступний день". Період очікування участі в цьому заході може тривати декілька тижнів. Вступний день не вважається робочим днем. Після його завершення заявник зобов'язаний підтвердити свою заявку в системі ZiviConnect протягом двох тижнів. У 2023 році кількість зареєстрованих заяв на проходження цивільної служби становила 6754, водночас зафіксовано історичний максимум щодо кількості відпрацьованих днів протягом року – 1,8 млн (рис. 1.).

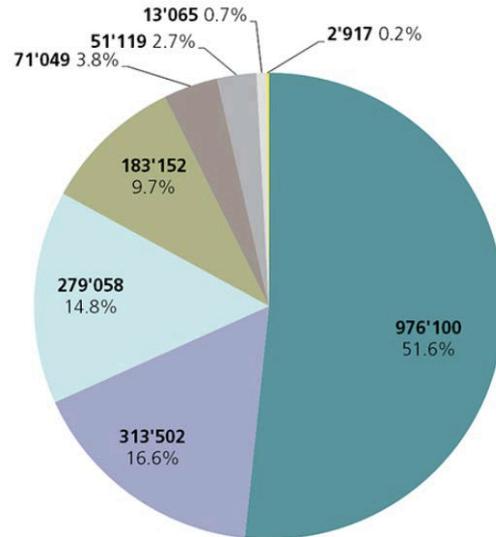

Рис. 1. Розподіл відпрацьованих робочих днів на цивільній службі

Розподіл відпрацьованих днів на цивільній службі у Швейцарії за різними сферами в 2024 році:

- Соціальна сфера – 51,6 %.
- Освіта – 16,6 %.
- Охорона здоров'я – 14,8 %.
- Охорона довкілля та природи – 9,7 %.
- Збереження культурної спадщини – 3,8 %.
- Сільське господарство – 2,7 %.
- Міжнародна співпраця – 0,7 %.
- Катастрофи та надзвичайні ситуації – 0,2 %.

Організаційну відповідальність за проведення Вступних днів несе ZIVI, при цьому витрати на проїзд і харчування учасників покриваються із державного бюджету. ZIVI забезпечує учасників проїзними документами та виплачує компенсацію витрат на харчування в розмірі 9 швейцарських франків.

Особи, допущені до цивільної служби, самостійно здійснюють пошук відповідних організацій для її проходження та погоджують із ними умови служби. ZIVI надає консультації та інформаційну підтримку за запитом. Після проходження співбесіди особою з установою-приймачем остання зобов'язана повідомити ZIVI про результати.

Після успішного проходження Вступного дня та підтвердження заявки особу офіційно приймають на цивільну службу. Виконавчий орган визначає точну кількість днів, необхідних для виконання цивільної служби, та загальну її тривалість. Якщо протягом трьох місяців з моменту подання заяви особа не відвідує Вступний день, то виконавчий орган має право анулювати її заявку. Рішення виконавчого органу про допуск до цивільної служби повідомляють заявнику, а також передають до відповідального органу Федерального департаменту оборони, захисту населення та спорту (VBS).

Якщо заява особи перебуває на розгляді під час проходження нею військової служби, відповідне військове командування забезпечує можливість її участі у Вступних днях. У разі ухвалення рішення про допуск до цивільної служби така особа звільняється з військової служби у день ухвалення рішення або наступного дня, якщо негайне звільнення неможливе.

Організація, що приймає цивільного службовця, оцінює його відповідність заявленим завданням та контролює виконання вимог, встановлених посадовою інструкцією. ZIVI, у свою чергу, здійснює перевірку:

- репутації особи, якщо цього вимагає посадова інструкція;
- попередньої поведінки службовця у разі наявності обґрунтованих сумнівів щодо його відповідності передбаченій діяльності;
- професійної кваліфікації особи в разі проходження служби за кордоном.

Для перевірки репутації заявника виконавчий орган може отримати доступ до даних кримінального реєстру відповідно до законодавства, а також у разі потреби подавати запити до судових та прокурорських органів для отримання додаткової інформації.

Між цивільним службовцем та організацією-приймачем укладають договір про проходження цивільної служби, який має затвердити ZIVI. Останній має право відмовити в затвердженні договору, якщо репутація особи не відповідає вимогам або не має необхідної кваліфікації для служби за кордоном.

Цивільна служба може бути виконана в одному або декількох етапах. Мінімальна тривалість одного етапу служби становить 26 днів, але можливі й коротші періоди для певних категорій завдань: ознайомчі (вступні) служби, пробні служби, служба в надзвичайних ситуаціях, пікові виклики (Piketteinsätze), спеціальні завдання, догляд у таборах, завершальний етап служби, оцінювання (Assessment). Перший етап цивільної служби особа повинна розпочати не пізніше ніж протягом календарного року, що йде за роком ухвалення остаточного рішення про її допуск.

ZIVI викликає цивільного службовця повісткою, яку надсилають йому та установі-приймачу не пізніше ніж

за три місяці до початку служби. У визначених Федеральним урядом випадках можуть застосовуватись скорочені строки повідомлення.

Основні обов'язки цивільного службовця:

- сумлінно та відповідально виконувати покладені завдання;
- поважати права організації-приймача та дбайливо ставитись до довіреного майна;
- виконувати вказівки уповноважених осіб організації-приймача та розпорядження виконавчого органу, крім тих, що містять протиправні вимоги;
- поважати права інших службовців та виконувати додаткові завдання у разі групової служби.

Робочий та відпочинковий час цивільних службовців відповідає режиму роботи працівників організації, що приймає їх на службу, або місцевим професійним стандартам. Установа-приймач забезпечує цивільних службовців необхідними послугами (кишенькові гроші, спецодяг, харчування, житло та компенсацію проїзду). Держава покриває витрати на навчання службовців та забезпечує проходження навчальних курсів з відповідною сертифікацією (Verordnung über die ..., 2018).

Варто зазначити, що особи, які проходять цивільну службу, зобов'язані відвідувати навчальні курси, передбачені виконавчим органом. Федеральний уряд визначає: які навчальні курси пропонує виконавчий орган; коли необхідно відвідувати ці курси; тривалість курсів; співвідношення між кількістю днів цивільної служби та кількістю днів навчальних курсів; хто звільняється від проходження курсів.

Для прикладу, якщо особа вибрала для себе роботу за Пріоритетною програмою "Охорона навколишнього середовища та природи", то обов'язковими для проходження курсами будуть: "Охорона навколишнього середовища та природи", "Говодження з бензопилою" або "Альпійський догляд". Ті, хто працює у сфері охорони довкілля та природи, переважно перебувають на природі. Цивільні будують стіни із сухого каменю, видаляють непотрібні рослини (неофіти), допомагають на альпійських фермах або обслуговують водойми. Певну роботу також потрібно виконувати в офісі, наприклад адміністративні та комунікаційні завдання у некомерційних кліматичних організаціях.

Навчальні програми для цивільних працівників безкоштовні і проводяться вони за рахунок держави. Виконавчий орган визначає цілі навчання та перевіряє їх досягнення та видає відповідний сертифікат. Цивільні особи виконують свою роботу у сферах, які для них часто є новими. На курсах волонтери отримують необхідні навички для своїх місій. Це вигідно як волонтерам, так і компаніям, які їх наймають, оскільки їх звільняють від тягаря навчання волонтерів.

Обов'язкові навчальні курси ZIVI проводять освітні організації, які мають великий досвід у відповідній сфері діяльності. Навчання проходить у навчальному центрі ZIVI у Шварцзеє (Франція). Зазвичай курси тривають 5 днів (з понеділка до п'ятниці включно). Є можливість ночівлі з харчуванням. Після 180 днів основної частини цивільної служби необхідно пройти додатковий поглиблений курс. За проходження курсів особа отримує винагороду в розмірі 126,5 швейцарських фунтів (Verordnung über die ..., 2018).

У Швейцарії особи, які проходять альтернативну (цивільну) службу, мають право на компенсацію за втрачений зарібок відповідно до Закону про компенсацію зарібку від 25 вересня 1952 року (Bundesgesetz über die ..., 1952).

Ця компенсація забезпечує фінансову підтримку тим, хто через проходження цивільної служби тимчасово не може працювати, і виплачується за принципами, аналогічними до компенсацій для військовослужбовців, які виконують обов'язковий військовий обов'язок.

Виплати можуть отримувати як самі цивільнослужбовці, так і, у відповідних випадках, члени їхніх сімей, якщо вони перебувають на їхньому утриманні. Цей механізм гарантує, що виконання альтернативної служби не призведе до серйозних фінансових труднощів і дозволяє особам виконувати свій громадянський обов'язок без ризику втратити засоби до існування.

Особи, які проходять цивільну службу в Швейцарії, підлягають обов'язковому страхуванню відповідно до Федерального закону про військове страхування від 19 червня 1992 року (Bundesgesetz über die ..., 1992). Це означає, що їхнє здоров'я, працездатність та інші ризики, пов'язані з проходженням служби, покриваються цим спеціальним видом страхування. Крім того, цей закон визначає відповідальність держави за будь-яку шкоду, завдану особі під час цивільної служби.

Якщо стан здоров'я особи цього вимагає, то виконавчий орган може призначити медичні обстеження та профілактичні заходи за рахунок військового страхування ще до початку проходження служби.

Також Конфедерація несе відповідальність за шкоду, заподіяну цивільним службовцем під час виконання ним своїх обов'язків у установі-приймачі, відповідно до статті 321e Швейцарського зобов'язального права (Schweizerisches Obligationenrecht, 1911).

Окрім цього, Швейцарське законодавство детально регламентує порядок регресного позову до цивільного працівника та строки позовної давності.

Установа, що приймає цивільних службовців, зобов'язана виконувати розпорядження та вказівки державних органів, а також допускати перевірки на робочому місці та в наданому для цивільних службовців житлі. Установа, що приймає цивільних службовців, надає виконавчому органу необхідну інформацію, зокрема, щодо: обліку відпрацьованих днів цивільної служби; кримінальних, дисциплінарних проваджень і питань відповідальності; аналізу виконаних завдань і статистичних цілей.

Виконавчий орган стягує з установи плату за кожен зарахований день роботи цивільного службовця як компенсацію за отриману роботу силу. Федеральний уряд встановлює розмір внеску та порядок його розрахунку. Від установ, що належать державі, внески не стягують. Виконавчий орган може звільнити установу від сплати внеску, якщо: установа відіграє важливу роль в економічній безпеці країни; цивільний службовець потребує особливого догляду або керівництва під час служби; установа отримує фінансову допомогу від держави; робота стосується сфери оборони; це пробний період роботи.

Держава може в межах затвердженого бюджету надавати фінансову підтримку громадським проектам, пов'язаним зі збереженням культурної спадщини, охороною довкілля, доглядом за ландшафтом або лісовими ресурсами. У такому разі на ці проекти також можуть залучатися цивільні службовці.

Швейцарське законодавство покладає низку обов'язків на установи, які залучають до проходження цивільної служби. Зокрема, установа-приймач зобов'язана забезпечити ефективну організацію проходження цивільної служби, провести інструктаж цивільного службовця щодо його завдань відповідно до посадової інструкції та не доручати виконання робіт, для яких

особа не має достатніх знань, навичок або професійних компетенцій. Важливими умовами також є повага до особистості цивільного службовця. Умови праці, включно із заходами безпеки та охорони здоров'я, повинні відповідати стандартам, встановленим для штатних працівників, які виконують аналогічні трудові функції.

Швейцарське законодавство також регламентує процедуру подання скарг цивільними службовцями в разі неналежних дій або бездіяльності установ-приймачів. Передбачено застосування медіації, визначено порядок дисциплінарних стягнень і особливості судового розгляду відповідних спорів. Порушення службовцями своїх обов'язків має наслідком дисциплінарну або кримінальну відповідальність. До дисциплінарних заходів належать письмове зауваження, грошове стягнення до 2000 швейцарських франків, тимчасове відсторонення від проходження цивільної служби, відмова в подальшому наданні завдань, а також звільнення зі служби. Ініціювання дисциплінарного провадження відбувається за рішенням ZIVI або за скаргою установи, яка приймає службовця. Крім того, законодавством передбачена можливість повторного зарахування цивільного службовця до армії за його власним клопотанням або в разі відкликання рішення про допуск особи до цивільної служби.

Встановлені такі граничні терміни припинення обов'язку проходження цивільної служби для осіб:

- яких не було зараховано до армії – через дванадцять років після початку календарного року, що йде за роком ухвалення остаточного рішення про допуск до цивільної служби;

- яких було зараховано до армії – до кінця року, коли вони за військовим законодавством звільняються від військового обов'язку.

Незалежно від інших обставин ZIVI звільняє особу від обов'язку проходження цивільної служби до кінця року, в якому їй виповнюється 49 років.

ZIVI має право ухвалити рішення про дострокове звільнення з цивільної служби, якщо особа:

- імовірно, стане непрацездатною на постійній основі;
- має проблеми зі здоров'ям, у зв'язку з чим відсутні відповідні місця для проходження цивільної служби;

- застосовувала або погрожувала застосуванням насильства у зв'язку з проходженням служби до такого ступеня, що подальше її перебування на службі є неприйнятним;

- подала заяву на повернення до військової служби й успішно завершила перший період проходження цивільної служби.

Цивільному службовцю надається один день відпустки на кожні 20 днів служби.

Після завершення служби особа отримує відповідне свідоцтво. Це свідоцтво містить інформацію про тривалість служби, виконуваних завдання, якість виконання обов'язків та поведінку службовця.

Дискусія і висновки

Аналіз швейцарського досвіду функціонування альтернативної (цивільної) служби дозволяє зробити низку важливих висновків та виявити ключові особливості, які можуть бути корисними для країн, що перебувають на етапі реформування відповідного законодавства, зокрема України.

Швейцарська модель альтернативної служби характеризується чітко визначеними законодавчими рамками, які забезпечують баланс між правами громадян на свободу совісті та необхідністю держави виконувати суспільно значущі завдання, особливо в умовах нестачі

ресурсів. У цьому контексті слід позитивно оцінити запровадження у 2009 році принципу "доказової готовності", що скасував потребу особи доводити наявність конфлікту совісті у спеціальних слуханнях. Цей підхід значно спростив процедуру доступу до альтернативної служби і дозволив підвищити її привабливість, водночас збільшивши її тривалість у 1,5 раза порівняно зі строком військової служби, що забезпечує справедливий компроміс між інтересами особи і держави.

Важливою особливістю швейцарської моделі є широка сфера застосування цивільної служби, що охоплює соціальний сектор, охорону здоров'я, освіту, культурну спадщину, охорону довкілля, сільське господарство, міжнародну гуманітарну допомогу та сферу реагування на надзвичайні ситуації. Це дозволяє державі ефективно використовувати трудовий потенціал цивільних службовців саме в тих галузях, де існує найбільша суспільна потреба. Практика тимчасового розширення сфер проходження служби в разі недостатньої кількості місць у визначених законодавством напрямках є додатковим механізмом гнучкості системи, що підвищує її ефективність.

Особливо важливим є чітке розмежування між цивільною і військовою службою, що виявляється у законодавчій забороні підпорядкування цивільних службовців військовим структурам, за винятком випадків добровільної згоди. Це є ключовим елементом для країн, де існує висока чутливість до питань прав людини та уникнення примусового залучення осіб до діяльності, яка суперечить їхнім переконанням.

Серед істотних переваг швейцарського підходу слід відзначити ретельно розроблену систему організаційної підтримки, яку здійснює Федеральне відомство цивільної служби (ZIVI). Наявність спеціалізованого федерального органу, який координує питання прийняття на службу, її контролю та взаємодії з організаціями-роботодавцями, сприяє стабільності та прозорості процедури. Така організаційна структура забезпечує належний контроль умов проходження служби, захист прав службовців та гарантує відповідність наданих завдань їхнім компетенціям.

Позитивним аспектом є також законодавче закріплення високих стандартів умов праці, аналогічних до умов штатних працівників, включаючи безпеку праці, медичне страхування та компенсацію заробітку. Це забезпечує соціальні гарантії цивільним службовцям, знижує ризики експлуатації їхньої праці, а також створює сприятливі умови для ефективного виконання поставлених завдань.

Не менш важливою є система навчання цивільних службовців, організована державою і включена в період проходження служби. Завдяки цьому службовці здобувають необхідні професійні навички, що дозволяє значно підвищити ефективність виконання суспільно значущих завдань. Поряд із цим такий підхід дає змогу державі уникнути додаткових витрат роботодавців на навчання персоналу, що підвищує привабливість інституту альтернативної служби як для самих службовців, так і для установ, що їх приймають.

Водночас швейцарський досвід демонструє важливість регламентації механізмів захисту ринку праці та запобігання використанню альтернативної служби для створення конкурентних переваг чи погіршення умов зайнятості. Також слід урахувати особливості застосування надзвичайних механізмів у кризових ситуаціях, що дозволяє ефективно використовувати потенціал

цивільної служби в разі стихійних лих чи інших надзвичайних ситуацій.

Ще одним важливим елементом є законодавче закріплення ефективної системи дисциплінарної відповідальності, яка передбачає як медіацію для вирішення конфліктів, так і механізми дисциплінарного та кримінального покарання за неналежне виконання службових обов'язків. Цей механізм має важливе превентивне значення і сприяє дотриманню належної дисципліни серед службовців.

Досвід Швейцарії щодо використання цифрових технологій у сфері альтернативної цивільної служби, зокрема на прикладі платформи ZiviConnect, демонструє значний потенціал цифровізації для підвищення ефективності, прозорості та доступності відповідних послуг. Платформа ZiviConnect особливо добре показала себе у період надзвичайних ситуацій та кризових явищ, коли швидкість ухвалення рішень та здатність оперативно мобілізувати персонал є критично важливою. Швейцарські цифрові рішення у таких випадках дозволяють забезпечити оперативність, чіткість та ефективність дій державних органів і установ у реагуванні на виклики. Ураховуючи глобальні тенденції цифрової трансформації державного управління, зазначений підхід може слугувати корисним орієнтиром для інших країн, зокрема України, у процесі вдосконалення та модернізації системи альтернативної (невійськової) служби.

Таким чином, досвід Швейцарії демонструє, що успішне функціонування альтернативної (невійськової) цивільної служби можливе за умов чітко визначеного законодавства, належної організаційної підтримки, залучення цифрових технологій, високого рівня соціально-правових гарантій, а також адекватного контролю та регулювання процедури проходження служби. Ураховуючи зазначене, Україна, яка наразі реформує власне законодавство у сфері альтернативної служби, може використати позитивні аспекти швейцарської моделі з урахуванням власних національних умов і правової культури. Подальші наукові дослідження можуть бути спрямовані на аналіз ефективності впровадження окремих елементів цієї системи у практику інших держав, зокрема щодо забезпечення прав людини, соціальної справедливості та оптимізації використання трудових ресурсів для суспільного блага.

Список використаних джерел

- Bundesgesetz über den zivilen Ersatzdienst (Zivildienstgesetz, ZDG) (1995, Oktober 6). Lawbrary. https://lawbrary.ch/law/824_0/ZDG/v2023.01/de/bundesgesetz-ueber-den-zivilen-ersatzdienst-zivildienstgesetz-zdg/
- Bundesgesetz über die Erwerbsersatzordnung (EOG) (1952, September 25) (Schweizerische Eidgenossenschaft). https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/1952/1021_1046_1050/de
- Bundesgesetz über die Militärversicherung (Militärversicherungsgesetz, MVG) (1992, Juni 19) (Schweizerische Eidgenossenschaft). https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/1993/3043_3043_3043/de
- Bundesverfassung der Schweizerischen Eidgenossenschaft (1999, April 18) (BV) (Schweizerische Eidgenossenschaft). <https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/1999/404/de>
- Schweizerisches Obligationenrecht (OR), (1911, März 30) (Schweizerische Eidgenossenschaft). https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/27/317_321_377/de
- Verordnung über den zivilen Ersatzdienst (Zivildienstverordnung, ZDV), (1996, September 11) (Schweizerische Eidgenossenschaft). https://lex.weblaw.ch/lex.php?norm_id=824.01&source=SR&lex_id=12839&q=
- Verordnung über die Entschädigung der Zivildienstleistenden (EOV-ZIVI), (2024, Januar 1) (Schweizerische Eidgenossenschaft). <https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/2024/595/de>
- Verordnung über die Informationsplattform Zivi. Connect (ZIVICConnect-Verordnung), (2018, Januar 1) (Schweizerische Eidgenossenschaft). <https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/2017/745/de>
- Weisungen über den Zivildienst. Stand: 1. März 2024. (2024, März 1). ZIVI – Eidgenössisches Departement für Wirtschaft, Bildung und Forschung

(WBF). <https://backend.zivi.admin.ch/fileservice/sdweb-docs-prod-zivich-files/files/2024/03/13/9549aed8-72fa-4752-8642-055c21e5d444.pdf>
Zivildienst – Zahlen, Fakten, Entwicklungen 2023. (2024). ZIVI – Eidgenössisches Departement für Wirtschaft, Bildung und Forschung (WBF). <https://backend.zivi.admin.ch/fileservice/sdweb-docs-prod-zivich-files/files/2024/08/14/896aa62c-7021-4e93-99fc-f17f01a70046.pdf>

References

Bundesgesetz über den zivilen Ersatzdienst (Zivildienstgesetz, ZDG) (1995, Oktober 6). Lawbrary. https://lawbrary.ch/law/824_0/ZDG/v2023.01/de/bundesgesetz-ueber-den-zivilen-ersatzdienst-zivildienstgesetz-zdg/
 Bundesgesetz über die Erwerbsersatzordnung (EOG) (1952, September 25) (Schweizerische Eidgenossenschaft). https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/1952/1021_1046_1050/de
 Bundesgesetz über die Militärversicherung (Militärversicherungsgesetz, MVG) (1992, Juni 19) (Schweizerische Eidgenossenschaft). https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/1993/3043_3043_3043/de
 Bundesverfassung der Schweizerischen Eidgenossenschaft (1999, April 18) (BV) (Schweizerische Eidgenossenschaft). <https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/1999/404/de>
 Schweizerisches Obligationenrecht (OR), (1911, März 30) (Schweizerische Eidgenossenschaft). https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/27/317_321_377/de

Verordnung über den zivilen Ersatzdienst (Zivildienstverordnung, ZDV), (1996, September 11) (Schweizerische Eidgenossenschaft). https://lex.weblaw.ch/lex.php?norm_id=824.01&source=SR&lex_id=12839&q=

Verordnung über die Entschädigung der Zivildienstleistenden (EOV-ZIVI), (2024, Januar 1) (Schweizerische Eidgenossenschaft). <https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/2024/595/de>

Verordnung über die Informationsplattform Zivi. Connect (ZIVIConnect-Verordnung), (2018, Januar 1) (Schweizerische Eidgenossenschaft). <https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/2017/745/de>

Weisungen über den Zivildienst. Stand: 1. März 2024. (2024, März 1). ZIVI – Eidgenössisches Departement für Wirtschaft, Bildung und Forschung (WBF). <https://backend.zivi.admin.ch/fileservice/sdweb-docs-prod-zivich-files/files/2024/03/13/9549aed8-72fa-4752-8642-055c21e5d444.pdf>

Zivildienst – Zahlen, Fakten, Entwicklungen 2023. (2024). ZIVI – Eidgenössisches Departement für Wirtschaft, Bildung und Forschung (WBF). <https://backend.zivi.admin.ch/fileservice/sdweb-docs-prod-zivich-files/files/2024/08/14/896aa62c-7021-4e93-99fc-f17f01a70046.pdf>

Отримано редакцією журналу / Received: 02.04.25
Прорецензовано / Revised: 16.04.25
Схвалено до друку / Accepted: 17.04.25

Yaroslav KOTYLKO, PhD
 ORCID ID: 0000-0002-3870-5431
 e-mail: y.kotylko@gmail.com
 State Service of Ukraine for Ethnopolitics and Freedom of Conscience, Kyiv, Ukraine

LEGAL REGULATION OF ALTERNATIVE (NON-MILITARY) SERVICE IN SWITZERLAND: EXPERIENCE FOR UKRAINE

Background. *Ensuring the right to alternative (non-military) service in cases of conflict of conscience is a pressing problem for Ukraine, which acquires particular importance in the conditions of martial law and the consideration by the Constitutional Court of Ukraine of the case on the constitutionality of restrictions on alternative (non-military) service. In this regard, it is important to study the experience of Switzerland as a country with a long and effective practice of legal regulation of alternative civilian service. The purpose of the article is to analyze the legal foundations, organizational features and practical experience of the functioning of alternative civilian service in Switzerland, as well as to determine the prospects for applying this experience in Ukraine.*

Methods. *The study uses comparative legal and normative-analytical methods. The Federal Constitution of Switzerland, the Federal Law "On Alternative Civil Service", by-laws (Zivildienstverordnung, ZDV), as well as official documents of the Federal Civil Service Office (ZIVI) were analyzed.*

Results. *Alternative civilian service in Switzerland has been established as an integral part of the compulsory service system. It is available to persons who, for reasons of conscience, cannot perform military service. Since 2009, instead of a mandatory hearing on the existence of a conflict of conscience, the principle of evidentiary readiness has been applied, according to which voluntary consent to perform civilian service for a period 1.5 times longer than military service is considered sufficient evidence. Civilian service is exclusively non-military in nature and is carried out in institutions that operate in the interests of society, in particular in the areas of health, education, social support, cultural heritage preservation, environmental protection and humanitarian aid. A special role in its administration is played by the digital platform ZiviConnect, which ensures effective interaction between civil servants, host institutions and federal authorities.*

Conclusions. *Swiss experience shows that careful regulatory regulation, effective administration and active implementation of digital technologies (in particular ZiviConnect) significantly increase the transparency, efficiency and attractiveness of alternative service. The use of these approaches in Ukraine could help resolve existing legal and practical problems of implementing alternative service, especially under martial law, and ensure proper protection of citizens' constitutional rights.*

Keywords: *religious organizations, freedom of conscience, alternative service, religious beliefs, legal regulation, national security, military service, non-military service, church, socio-religious relations, Switzerland.*

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The authors declare no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; or in the decision to publish the results.